

«Catalanismo no es provincialismo»: nacionalisme espanyol, catalanitat, i Renaixença

Joan-Lluís Marfany
(University of Liverpool)

Que això que anomenem «la Renaixença» és un procés de redescobriments nacional que ultrapassa àmpliament els límits estrets del tradicional moviment de resurrecció de la literatura en llengua catalana és una proposició que té avui dia caràcter d'autèntica idea rebuda.¹ Al costat de les velles fites de sempre —els «precedents» Ballot i Puigblanch, la suposada «Oda», *Lo vot cumplert*, les *Llàgrimes* del vidu Martí, el «Gayté», *Los trobadors*, nous i moderns, els «restaurats» Jocs Florals— ens hem acostumat a comptar-hi altres manifestacions, vehiculades en castellà, però indubtablement «renai-xentistes» —sostenim— per l'esperit, símptomes del mateix impuls

1. Vegeu, per exemple, la breu introducció al subcapítol «La nebulosa de la Renaixença» a Jordi RUBIÓ I BALAGUER. *Història de la literatura catalana*, vol. III [= *Obres V*]. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986, p. 288-290, en la qual l'autor precisa que ell comença «a estudiar un sol aspecte, el literari, del complex renovador que es va desenvolupar en les terres catalanes als primers decennis del segle XIX». O, del mateix, el preàmbul de «La Renaixença». Dins: Ramon D'ABADAL [et al.]. *Moments crucials de la història de Catalunya*. Barcelona: Vicens Vives, 1962, p. 287-327, a la p. 287: «l'abast de la Renaixença molt aviat va desbordar l'àrea estrictament literària». Vegeu també Manuel JORBA. «La Renaixença». Dins: Martí de RIQUER; Antoni COMAS; Joaquim MOLAS (dir.). *Història de la literatura catalana*, VII. Barcelona: Ariel, 1986, p. 9-39, a la p. 10: «un moviment complex i plural, no reduïble a una única opció cultural, la literària»; i del mateix, però en una visió molt més matisada i rica, «Literatura, llengua i renaixença: la renovació romàntica». Dins: Pere GABRIEL (dir.). *Història de la cultura catalana. IV. Romanticisme i Renaixença 1800-1860*. Barcelona: Edicions 62, 1995, p. 77-132. També, molt abans, Rafael TÀSIS. *La Renaixença catalana*. Barcelona: Bruguera, 1967, esp. p. 7-19.

«renacionalitzador».² La majoria són també literàries en el sentit més convencional del mot —les novel·les de Cortada, les *Bellezas* i altres coses de Balaguer, els drames de Tió, Bofarull, i altres, l'obra en conjunt de Piferrer i de Milà—, però n'hi ha algunes d'un altre caire més general, per dir-ho així: obres d'història, edicions de textos jurídics, articles periodístics, discursos. Les més freqüentment citades són el diccionari de Torres Amat, *Los condes de Barcelona, vindicados*, de Pròsper de Bofarull, i l'oració inaugural del curs 1854-1855 de Llorens i Barba, amb les *Memorias* de Capmany com a llunyà «precedent», però també són adduïts de vegades alguns articles de Balmes i de Mañé, entre d'altres.³

Ens fem així culpables d'una de les transgressions més corrents, però també més greus, del codi de l'historiador: la de fer història retrospectiva, és a dir, la d'interpretar els esdeveniments del passat a la llum d'un moment posterior que, pressuposem, n'és el resultat. Ens hi empeny, típicament, un partit pres nacionalista, conscient o inconscient: com que els catalans, «desnacionalitzats» un dia, per dir-ho soldevilianament, hem acabat adonant-nos de nou que «som una nació», qualsevol manifestació de catalanitat detectada en aquest trajecte històric no pot ser sinó una passa endavant més cap a aquest retrobament col·lectiu final.⁴ Condició *sine qua non*, però, d'aquesta interpretació és la d'aïllar cada un d'aquests esdeveniments de tot context que no sigui el de la trajectòria mateixa que així «reconstituïm», és a dir, aïllar-los del seu autèntic context *històric*. Perquè si, al contrari, els hi inserim, en aquest context, el seu significat se'ns revela com a molt allunyat del gest de reivindicació nacional que hi volem veure o fins i tot en franca contradicció amb una tal cosa. Ja m'hi he referit ràpidament, pel que fa a alguns dels casos que acabo

2. A més dels citats a la nota anterior, vegeu, per exemple, Manuel de MONTOLIU. *Aribau i el seu temps*. Barcelona: Alpha, 1962.

3. Vegeu *La Renaixença. Fonts per al seu estudi 1815-1877*. Selecció de Joaquim Molas, Manuel Jorba i Antònia Tayadella. Barcelona: Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona: Departament de Filologia Hispànica de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1984.

4. Ferran SOLDEVILA. *Història de Catalunya*. 2a ed. revisada i augmentada. Barcelona: Alpha, 1963, títols dels capítols XXVII-XXX i capítol XXXV, *passim*.

d'esmentar de passada, en un altre lloc.⁵ Ara voldria il·lustrar-ho amb més deteniment amb un exemple concret.

L'article «Catalanismo no es provincialismo» va aparèixer al *Diario de Barcelona* el 30 de gener del 1855, sota les inicials «B. y B.», que corresponen a Antoni —o més ben dit, en les circumstàncies del cas, Antonio— de Bofarull i Brocà. Hi va jaure en l'oblit durant més d'un segle, fins que va ser descobert i citat per Jaume Carrera i Pujal en la *Historia política de Cataluña en el siglo XIX*, publicada en 7 volums en 1957-1958.⁶ Això no hauria tingut gaire importància, perquè el caòtic i indigest llibre de Carrera va tenir —i continua tenint— l'escassíssim ressò públic que es mereix. Però la seva troballa va ser recollida per Jaume Vicens Vives, que va fixar-se en l'article, va atribuir-lo, equivocadament, a Manuel Duran i Bas, i va fer-ne una d'aquestes primerenques fites en la història de la «renacionalització» de Catalunya. Vicens, seguint en això —com en moltes més coses que no se sol pensar— Soldevila, hi discernia l'expressió ja madura d'un regionalisme polític destinat a evolucionar, més endavant, en nacionalisme pur i simple, la cara política de la mateixa moneda que, en la creu literària, duia ja la imatge, ni que fos encara rudimentària, de la Renaixença.⁷ I així naixia un nou mite, molt menor és cert, però mite tanmateix, en la ja prou nodrida mitologia de la història catalana moderna. Fent-se ràpidament i explícitament eco de la lectura de Vicens, el doctor Rubió afirmava que Duran i Bas «havia forjat un *eslogan* alliberador»; després, l'article ha estat adduït, en el mateix sentit, per, entre d'altres, Rafael Tasis, que el va qualificar d'«article sensacional» en el qual, segons ell, Duran i Bas «exigeix que es doni

5. «En pro d'una revisió radical de la Renaixença». *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona, 2003, II, p. 635-656. Ara incorporat a Joan-Lluís MARFANY. *Llengua, nació i diglòssia*. Barcelona: L'Avenç, 2008, p. 205-233, a les p. 212-215.

6. Al vol. VII. Barcelona: Bosch, Casa Editorial, 1958, p. 169. En realitat, ja n'havia parlat i l'havia citat molt extensament, bé que sense donar-ne el títol (però sí el nom de l'autor i la referència bibliogràfica), Francisco M. TUBINO. *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*. Madrid: Imprenta y Fundación de M. Tello, 1880, p. 300-301.

7. Jaume VICENS I VIVES; Montserrat LLORENS. *Industrials i polítics del segle XIX*. Barcelona: Vicens Vives, 1958, p. 270. Soldevila no esmenta aquest article, però sí parla (*Història de Catalunya*, p. 1388) del «regionalisme jurídic» de Duran i Bas com d'un element fonamental de transició «cap a l'autonomisme».

raó a Catalunya» —exactament de què, no ho diu—, Emili Giral, i Oriol Pi de Cabanyes. Més recentment, Jordi Ginebra i Albert Ghanime, cadascun per la seva banda, van corregir-ne l'atribució, tot persistent en la interpretació.⁸ Més o menys al mateix temps, Manuel Jorba, que ja havia observat també, de passada, que l'autor n'era probablement Bofarull, va esmentar-lo, en el mateix sentit, però traient-li importància, en la mesura en què el situava dins tot un corrent de manifestacions d'ídic signe. Molt poc després hi tornava, destacant-lo, ara, i citant-lo extensament i fent-ne una lectura que insistia a donar-li la mateixa significació històrica que li havia atribuït Vicens, però en una forma molt més contextualitzada i matisada —no és en va que Jorba és sens dubte el millor coneixedor del període.⁹ Hi hauré de tornar més endavant, sobre això.

El més divertit del cas és que Vicens no sols no era un nacionalista, sinó que, com tots sabem, per més que alguns ho hagin volgut oblidar, va ser en vida i va continuar sent-ho força temps després de la seva mort, una *bête noire* del nacionalisme, que no li perdonava la seva amorosa dedicació professional a un personatge tan suspecte com Ferran el Catòlic. I és que aquí tenim una mostra ben clara d'allò que deia abans: de com la història de la Catalunya moderna ha estat sempre atrapada en un parany ideològic nacionalista, siguin

8. Jordi RUBIÓ I BALAGUER. «La commemoració del 1859». *Germinabit*, núm. 60 (març 1959), p. 2-3, ara incorporat dins *Il·lustració i Renaixença* [= *Obres VII*]. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 302-304; TÀSIS. *La Renaixença catalana*, núm. 31; Emili GIRALT. «Les lluites polítiques». Dins: Joan REGLÀ (dir.). *Història de Catalunya*. Barcelona: Aedos, 1972, II, p. 336; Oriol PI DE CABANYES. *Apunts d'història de la Renaixença*. Sant Boi de Llobregat: Llibres del Mall, 1984, p. 79; Jordi GINEBRA I SERRABOU. *Antoni de Bofarull i la Renaixença*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 1988, p. 56 i 119; Albert GHANIME. *Joan Cortada: Catalunya i els catalans al segle XIX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 117-118.

9. Manuel JORBA. «Els Jocs Florals». Dins: MOLAS (dir.). *Història de la literatura catalana*, VII, p. 124 n. 6 (on diu només que «sembla que [l'article] formava part» dels «Estudios históricos» de Bofarull, tot carregant l'error d'atribució al compte de Carrera Pujal i no al de Vicens); «Literatura, llengua i renaixença», p. 110; i «Els corrents provincialistes i la Renaixença». Dins: *La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo. Atti del VI Congresso (III Internazionale) dell'Associazione Italiana di Studi Catalani Cagliari 11-15 ottobre 1995*. Edició a cura de Paolo Maninchedda. Caller: Cooperativa Universitaria Editrice Cagliariitana, p. 92-113.

quines siguin les idees polítiques de l'historiador. Tots hem persistit i persistim encara en la visió d'una «nació» que, amb la desfeta de 1714, va acabar de perdre la consciència de la seva identitat i que va començar a recuperar-la a partir dels anys 30 del segle XIX fins que, gradualment, però inexorablement, va anar aprenent a conèixer-se com al que és: justament això, una nació. Hi hem anat introduint refinaments i modificacions —la més recent de totes, la de l'existència d'un fil conductor de resistència «nacional» sota la forma d'un suposat criptoaustriacisme— però l'esquema fonamental es manté dempeus, inamovible, malgrat que el contradigui a cada moment històric l'evidència de la documentació, documentació no sols a l'abast, sinó abundantment usada pels mateixos historiadors. Si no fos que l'hem usada i la usem per a les nostres finalitats prèviament decidides, tancant els ulls, com he dit abans, al context i les implicacions i, de vegades, per no dir sovint, llegint-hi no el que diu, sinó el que voldríem que digués. El cas de «Catalanismo no es provincialismo» ho il·lustra a la perfecció.

Hi ha, per començar, el detall aparentment nimi de la falsa atribució. Antoni-Lluc Ferrer, durant tant de temps *vox clamantis in deserto* en aquesta qüestió, va dedicar una seixantena llarga de pàgines de la tesi doctoral sobre la que encara ens entestem a anomenar «Oda a la pàtria» a mostrar com, amb només tres excepcions, tothom qui se n'ha ocupat ha citat malament les poques ratlles amb les quals *El Vapor* va presentar el poema als seus lectors el 1836.¹⁰ Jo mateix vaig trobar aleshores —i ho vaig dir públicament, per escrit— que era fer-ne un gra massa: cap dels errors no em semblava d'importància i molts no eren sinó minúscules inexactituds.¹¹ Ara estic convençut que Ferrer tenia tota la raó de fer-ho: aquesta incapacitat generalitzada de citar amb precisió és sens dubte simptomàtica de l'estrany mal que afecta tots aquells que es troben confrontats amb qualsevol mena d'evidència documental relativa al tema del qual estem par-

10. *La patrie imaginaire*. Aix-en-Provence: Université de Provence, 1987, I, p. 59-139.

11. A la recensió del llibre de Ferrer, *Bulletin of Hispanic Studies*, LXVI (1989), p. 306-308.

lant —i m'apresso a confessar que jo mateix n'he patit algun cop.¹² Vicens no hauria hagut de trigar més de cinc minuts a identificar correctament els cognoms que s'amagaven rere aquelles inicials —al capdavant Bofarull no és pas cap personatge obscur i pertanyia, a més a més, pels seus orígens, la seva ideologia, i els seus contactes, al relativament restringit cercle d'on procedien els col·laboradors habituals del *Diario de Barcelona*. En comptes d'això, ell que no era pas home que es lliurés habitualment a aquesta mena de manipulacions especulatives, va precipitar-se a presumir l'existència d'una errada d'impremta que, un cop degudament esmenada, «D. y B.», no deixava lloc al dubte pel que feia a la identificació «correcta»: «Duran y Bas». No vull pas deixar-me anar a l'especulació jo mateix, però no em sembla il·legítim d'assenyalar que aquesta identificació està en perfecta correspondència amb una predisposició a llegir l'article sota una certa llum i des d'una certa perspectiva polítiques. Políticament, Duran era un personatge molt més vistent que no Bofarull i la seva trajectòria posterior permetia molt més de fer-ne un personatge clau en una suposada evolució col·lectiva del regionalisme al nacionalisme.

Aquest sorprenent i alhora simptomàtic —sorprenent en ell, simptomàtic d'una certa síndrome historiogràfica catalana— lapse de rigor professional no és pas l'únic en què Vicens va caure en aquesta ocasió. Encara que el títol complet de l'article («Estudios históricos. Catalanismo no es provincialismo») hauria hagut d'alertar-lo sobre el risc particularment elevat, en aquest cas, de trencar un dels principis més bàsics de la recerca històrica, tot indica que o no va anar directament a la font mateixa o, si ho va fer, ho va fer de pressa i malament. Pitjor encara: cal pensar que ni tan sols no va llegir-se amb una mica de deteniment les dues o tres planes que precedien i seguien la referència a l'article de «B. y B.» al llibre de Carrera i Pujal. No s'explica, si no, que se li escapés —a més de la correcta identificació de l'autor— el fet que aquest era només un, el vint-i-dosè, d'una sèrie de 26 articles, apareguts al mateix lloc entre el 24 de març del 1854 i el

12. Ferrer mateix va tornar-ho a demostrar, amb exemples diferents, a «Els orígens de la Renaixença i la mentalitat col·lectiva». *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença (18-22 de desembre de 1984)*. Edició a cura de Manuel Jorba, Joaquim Molas i Antònia Tayadella, 2 vol. Barcelona: Curial, 1992-1994, II [= *Estudis Universitaris Catalans*, XXVIII], p. 50-70.

20 de setembre del 1855.¹³ Vicens s'hauria adonat per força aleshores que l'adequada comprensió del text exigia de reinserir-lo en aquest context i llegir-lo juntament amb la resta dels «Estudios históricos». Malauradament, això semblava innecessari. No ja l'article per si sol, sinó simplement el seu títol saltava als ulls com a immediatament intel·ligible —més clar que l'aigua, de fet: el que s'hi deia no podia ser sinó que el catalanisme no era un mer moviment de descentralització política, una defensa de les províncies contra la capital, ni Catalunya era un conjunt provincial com qualsevol altra regió.

En honor a la veritat, cal reconèixer que no queda absolutament clar que fos així que Vicens interpretava aquest article en el qual veia «el punt de partida del regionalisme polític». Abans d'arribar aquí, ja molt cap al final del seu llibre, havia identificat el «provincialisme» com un esperit profund de reivindicació de la catalanitat, una bàsica tendència popular nascuda en la lluita contra Napoleó, abraçada, primer, per la dreta carlina i pel progressisme alhora i, més endavant, pel moderantisme també, i refinada i consolidada políticament, en els anys del Bienni, sota la forma del «regionalisme» —el subcapítol que conté la referència a l'article es titula justament «Del provincialisme al regionalisme». El «provincialisme» hauria estat, doncs, segons ell, la primera fase del procés que, passant pel «regionalisme», hauria dut finalment al «catalanisme» finisecular.¹⁴ No s'acaba d'entendre, aleshores, què pensava que volia dir el títol de l'article que ell creia de Duran i Bas. Tal com ell entenia els termes, aquest títol li hauria hagut de semblar paradoxal: «Catalanisme es provincialisme», hauria hagut de dir, si de cas. Potser interpretava que l'autor havia volgut dir que «catalanisme» era *més que* «provincialisme»? Això és justament el que pensa, si l'he entès bé, Jorba, recollint, ampliant, i completant

13. Dels apareguts durant el 1854 va ocupar-se'n poc després amb algun dete-niment Josep MIRACLE. *La restauració dels Jocs Florals*. Barcelona: Aymà, 1960, p. 187-198, que no esmenta, però, el que aquí ens ocupa ni, de fet, sembla saber que la sèrie va continuar el 1855. Molt abans, n'havia parlat encara més exten-sament, com ja he dit, TUBINO. *Historia del renacimiento*, p. 287-290 i 300-318.

14. *Industrials i polítics*, p. 224-227, 243-245, 267-271. També aquí Vicens seguia el precedent de Soldevila, que havia precisat (*Història de Catalunya*, p. 1313) que «aleshores el mot *província* no tenia el sentit que té avui, sinó que era equivalent a *regió*» (cosa que no és ben bé correcta) i havia vist en el provincialis-me una forma encara tímida de regionalisme.

la hipòtesi de Vicens sobre l'emergència vuitcentista d'un corrent «provincialista»: que Bofarull, avançant-se en catalanisme als seus coetanis, hi exposava «les seves reserves a la conveniència d'apuntar devers el provincialisme com a objectiu suficient». O bé cal concloure que Vicens, prescindint del que sabia sobre el «provincialisme», va decidir que en aquesta ocasió calia llegir «provincianismo» per «provincialismo»? La tendència a fer-ho així és gairebé irresistible i en tot cas així és justament com ho hem llegit, sense cap mena de dubte —i sense preocupar-nos tampoc d'anar a la font, ni tan sols a Carrera o a Tubino— tots els que hem vingut darrere Vicens i hem acceptat alegrement la idea que la publicació de «Catalanismo no es provincialismo» al *Diario de Barcelona* del 30 de gener del 1855 era una de les fites, ni que fos menor, de «la Renaixença».¹⁵

Hem comès tots així un altre, el més greu, dels pecats contra el decàleg de l'historiador, el pecat d'anacronisme. Hem oblidat, no un cop, sinó dos, que les paraules romanen, però el que volen dir canvia; que, com va advertir-nos el nostre pare Marc Bloch, «au grand desespoir des historiens, les hommes n'ont pas coutume, chaque fois qu'ils changent de mœurs» (però hauria pogut dir «d'idées») «de changer de vocabulaire».¹⁶ Què podrien voler dir «catalanismo» i «provincianismo» que no fos allò que tan evidentment volen dir —per a nosaltres? I mireu que en teníem, de raons de ser més prudents! «Catalanismo»? La nostra reacció immediata —i ara hi incloc Vicens— hauria hagut de ser: «Ep! D'on surt, això?». I tot seguit: «És possible que això vulgui dir realment “catalanisme”?». Els ismes amb significat polític són mots molt recents, no cal dir-ho. Que jo sàpiga, aquesta és una de les primeres ocurrences de «catalanismo», si no la primeríssima —i no

15. Em limitaré, com a exemple, a citar *in extenso* la referència de RUBIÓ I BALAGUER. «La commemoració del 1859» indicada més amunt, nota 8: «Estaments mercantils, juntes de fàbriques, associacions defensores del treball nacional, obligades a canalitzar llurs iniciatives per les vies oficials del provincialisme. Res no hi feia. Molt pocs anys abans Duran i Bas havia forjat un *eslògan* alliberador: “Catalanismo no es provincialismo”.» Hi afegiré un detall anecdòtic, però significatiu: al programa provisional del congrés en el qual té el seu origen aquest treball, en el títol d'aquest, es llegia «provincianismo» en comptes de «provincialismo».

16. *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien*. Nova ed. París: Armand Colin, 1993, p. 57.

n'hi haurà gaires més durant força temps encara. Lluny d'acceptar-la com la cosa més normal del món, l'hauríem hagut de sotmetre al més suspicax dels exàmens. Quant a «provincialismo», és, al contrari, un mot constantment esgredit en el debat polític durant tota la primera meitat del segle XIX, i particularment durant el període 1833-1860. Aquí també, però, hi havia una pista que hauria hagut de posar-nos en guàrdia: l'ela de «provincialismo» en comptes de l'ena de «provincianismo». Ens hauríem hagut de demanar, com a mínim, si la diferència no anava potser carregada de significat.

Bé, doncs: què volia dir Bofarull, i no pas Duran i Bas, amb això que «Catalanismo no es provincialismo»? Comencem per «Catalanismo»: com era d'esperar, no és que el mot no sigui definit a l'article; és que no hi torna a aparèixer. Sí que hi trobem, però, algunes pistes que, juntament amb les que proporcionen els altres articles de la sèrie, i molt especialment el titulat «Amor al país», del 3 de juny del 1854, ens permeten d'arribar a unes quantes conclusions prou segures. 1) «Catalanismo» vol dir essencialment —i per això mateix Bofarull no veu cap necessitat de precisar-ho— «amor a Catalunya» —un sentiment natural (és l'adjectiu usat) d'afecte a la terra on un va néixer, ni més ni tampoc menys legítim que el que senten els nascuts en altres regions històriques d'Espanya pel seu propi «país». 2) Com això ja indica, el «país» així delimitat com a objecte d'un amor «natural» ve definit històricament: és una de les velles entitats polítiques feudals que, a la fi de l'Edat Mitjana, van convergir sota la sobirania única dels reis d'Espanya i que són ara les parts constitutives de la moderna nació espanyola. 3) El «catalanismo», doncs, és la combinació de dos ingredients bàsics: l'amor a la terra i l'amor a la seva història, el record reverent del seu passat. 4) La principal manifestació d'aquest «catalanismo» —l'única, de fet, que Bofarull esmenta en tots aquests articles— es produeix justament en la forma de «la conservación de sus recuerdos y glorias»: l'amor al país tendeix a confondre's amb la veneració del seu passat. O, si més no, del primer, se'n parla molt poc, i moltíssim del segon: els articles són efectivament «Estudios históricos». 5) El passat així recordat i venerat és abassegadorament medieval. La història recent és evitada, tret d'alguna imprescindible al·lusió als dos principals episodis que marquen les dues etapes successives del sotmetiment de Catalunya al govern de Castella i al

seu eclipsament per les glòries castellanes. 6) El «catalanismo» no va en absolut en detriment de la unitat d'Espanya ni de la nacionalitat espanyola. «Patria» i els seus derivats s'apliquen indistintament a Catalunya i a Espanya; «nación» —si més no en el sentit modern— i els seus, només a Espanya. Ben al contrari: el «catalanismo» és perfectament congruent amb la voluntat de construir la nació espanyola i de fer-ho damunt una base més sòlida i més sana, per més veritable. El centralisme i l'exclusivisme castellans, amb el seu menyspreu de les altres «provincias» i, doncs, de la història, dona Espanya per sabuda; el «catalanismo» sap que cal construir-la, conservar-la, protegir-la, i això vol dir sobretot crear un nou sentiment d'una història conjunta i, doncs, autènticament nacional: «El que se sienta animado de un verdadero espíritu patrio, deseando que se conozca, para bien de España y en toda ella, no lo bueno de una parte sola, sino lo bueno que tenga en todas partes, admitirá como nosotros la reaparición de las tendencias a que aludimos [és a dir, el «catalanismo»], supuesto que el conjunto de todas ellas es lo que más ha de contribuir a la formación de la verdadera historia nacional.» 7) I finalment, allò que acaba de donar legitimitat al «catalanismo», alhora que n'explica l'emergència, és que, en el modern món vuitcentista, el món de la indústria i del govern constitucional, l'equilibri entre les diverses parts constituents d'Espanya s'ha alterat i Catalunya pot i deu reclamar una posició de preeminència, una posició rectora, en la creació de la moderna nació espanyola, en correspondència amb la seva condició de seu de la «industria nacional» i de capdavantera del liberalisme.

«Provincialismo», per la seva banda, fa dues aparicions en el text, però no són gaire informatives. El mot hi és simplement rebutjat amb escarafalls: hauria pogut, de fet, ser un mot perfectament acceptable, el terme genèric corresponent a l'específic «catalanismo», però en comptes d'això s'ha convertit en la «ingrata y repugnante voz [...] con que el centro y otros aliados [...] quisieron degradar a cada una de aquellas partes que sintió revivir su adormecida, pero santa tendencia».¹⁷ Sortosament, com he dit abans, el mot havia estat usat

17. Per a exemples d'aquest ús del terme pel «centro», amb valor d'acusació d'antiespanyolisme (i també per a una visió de la qüestió, de València estant, molt semblant a la que jo exposo aquí), vegeu Josep-Ramon SEGARRA ESTARELLES. «El "provincialisme" involuntari. Els territoris en el projecte

amb liberalitat des de mitjan anys trenta i abans i tot, de manera que podem esbrinar el que hi ha exactament sota les paraules de Bofarull. «Provincialismo» apareix sempre en el mateix context, més concretament en la mateixa mena d'argumentació: en el rebuig indignat de la seva imputació als catalans i en enfatiques declaracions que la defensa d'una determinada política és enterament neta de la seva influència i inspirada en canvi pel més pur patriotisme espanyol. De vegades, per no dir sovint, s'adopta la mateixa aproximació de Bofarull: el mot podria denotar el més noble dels sentiments, l'«amor al país» natal, si no hagués estat lamentablement deturpat per acusacions sense fonament. Dues menes de circumstàncies susciten aquests arguments. Els catalans (repetidament, com tots sabem, el 1835 i 1836, el 1842, el 1843) corren a les barricades contra un despòtic govern central i en defensa d'una més gran democràcia i són immediatament acusats, per les autoritats i la premsa madrilenya que els és lleial, de ser rebels i ingovernables com en temps passats (s'entén, el 1640 i el 1704), quan, en realitat, s'alcen simplement contra la tirania —com van fer justament el 1640 i el 1704, i també el 1808. O bé el govern amenaça de signar un tractat comercial amb la Gran Bretanya o més generalment d'adoptar una nova política aranzelària lliurecanvista, o es nega a fer res per posar fi al contraban de teixits (o qualsevol combinació d'aquestes coses) i els catalans volen deixar ben clar que les seves protestes estan inspirades per la seva preocupació pel present i futur d'una indústria que no és «provincial», sinó «nacional». Que és, de fet, *la* «indústria nacional»: no n'hi ha d'altra. Em limitaré a donar-ne un parell d'exemples. El primer és de l'editorial —si se'n pot dir així— d'*El Nuevo Vapor* de l'1 de novembre del 1836, titulat justament «El provincialismo»: «Los Catalanes tienen

liberal de nació espanyola (1808-1868)». *Afers*, núm. 48 (2004), p. 327-345. Però també des del «centro» mateix es formulaven reivindicacions del terme exactament com la de Bofarull: en una conferència a l'Ateneo de Madrid, el 1843, Alcalá Galiano defensava que el provincialisme ben entès, és a dir l'amor a les «provincias naturales», era «un patriotismo verdadero», perfectament compatible amb el patriotisme nacional espanyol. Vegeu Javier FERNÁNDEZ SEBASTIÁN. «*Provincia y nación* en el discurso político del primer liberalismo. Una aproximación desde la historia conceptual». Dins: Carlos FORCADELL ÁLVAREZ; María Cruz ROMEO MATEO (ed.). *Provincia y nación. Los territorios del liberalismo*. Saragossa: Institución «Fernando el Católico», 2006, p. 11-47, a la p. 39.

muchísimo apego a su país y aún no han olvidado aquellos tiempos de gloria resplandeciente en que su pavellón atraía las miradas envidiosas de las más pujantes naciones. Son españoles y en toda época supieron demostrar que lo eran y se preciaban de serlo.» N'és testimoni la seva aferrissada lluita contra l'invasor napoleònic «por conservar ilesa la majestad del nombre español». N'és testimoni la seva conducta exemplar en defensa de la llibertat durant el Trienni. N'és testimoni, finalment, el seu igualment exemplar comportament en la guerra actual contra la rebel·lió carlina i la reacció absolutista. «Con noble orgullo, con la digna altivez que inspiran las virtudes patrias, tomaron siempre parte muy principal los Catalanes en las glorias del pueblo español, a quien siempre tuvieron a mucha honra pertenecer, y a cuyos derechos siempre pospusieron los suyos propios. Pero los Catalanes nunca dejaron de serlo, porque no podían decidirse a ello sin renunciar a los derechos más sagrados, a los goces más sublimes del hombre social. Por muy patriota que sea un ciudadano no renunciará enteramente al honor de sus padres, ni renegará de la casa en que vio la luz primera. [...] Los habitantes de este país cifran su gloria [...] en que la antigua Cataluña sea el país más industrial y rico de la península, y quisieran que lo mismo pudiese decirse de España respecto de las demás naciones. [...] El amor que profesan al nombre catalán es un medio que les conduce a amar con delirio el español.» Això és el que caldria entendre per «provincialismo», que, així entès, caldria admirar com «uno de los más hermosos florones de la Corona de España». Com que no és així que alguns volen entendre'l, el diari el recusa amb indignació. El segon exemple procedeix d'un altre editorial, el primer de tots, de fet, d'*El Conceller* del 29 de setembre del 1856, posterior, doncs, a l'article de Bofarull. Els que publiquen el nou diari li han donat aquest nom perquè són «catalanes leales, hijos adictos, [...] entusiastas por las glorias de nuestra madre patria, por sus recuerdos de esplendor y heroismo». «No se crea», però, «que este título nos ha sido inspirado por un espíritu de provincialismo, en esa forma menguada y raquítica con que lo miran algunos. Cuando las naciones tienden a la unidad, cuando el mundo todo camina a una vasta federación de países, sin que por esto ninguno haya de despojarse de su nacionalidad, sería extravagante y hasta reaccionario hacer alarde de un provincialismo exagerado y exclusivista. No, nosotros

somos provincialistas sólo en el sentido de no querer prescindir de nuestras antiguas glorias, de no querer que dejen de venerarse nuestras sabias leyes y liberales códigos, de no querer olvidar las tradicionales populares instituciones que nos han legado nuestros abuelos. ¿Se ha visto nunca a una casa de nobles echar al olvido su escudo de armas y entregar a las llamas sus pergaminos?» Estic segur que al lector no se li haurà escapat el fet que aquests dos exemples vénen a dir el mateix i que tots dos diuen el mateix que l'article de Bofarull. I, doncs, que no hi ha absolutament cap raó per a destacar «Catalanismo no es provincialismo» de la manera com ha estat destacat: d'«article sensacional», res de res. Entre les dates dels meus dos exemples, i abans i després, d'articles que diuen això, n'hi ha a cabassos: «catalanismo no es provincialismo», o el record orgullós del gloriós passat català no és en absolut incompatible amb el més ardent nacionalisme espanyol; de fet, n'és subsidiari. El tema es repeteix constantment a la premsa, la literatura, el discurs polític de l'època.

Jorba, ja ho hem vist més amunt, creu que l'article de Bofarull sí que és excepcional perquè, en la lectura que ell en fa, s'hi rebutja el «provincialisme» per «insuficient». Trobo que és forçar el sentit d'una argumentació prou clara —i que, cal insistir-hi, es repeteix amb gran freqüència a la premsa de l'època: que «provincialismo» podria ser i hauria de ser un mot perfectament legítim denotador d'un nobilíssim sentiment, l'amor a la «província», però que l'ús que n'ha fet i en fa una determinada gent per tal de calumniar aquest amor amb imputacions d'antipatriotisme (espanyol, ja s'entén) l'ha convertit en una «ingrata y repugnante voz». És en aquest sentit, i en aquest sentit només, que «Catalanismo», és a dir, l'amor a la «província» Catalunya, «no es provincialismo». Però l'aportació de Jorba a aquesta qüestió és interessant, em sembla a mi, perquè revela com la insistència a donar a l'article que ens ocupa una significació proto-nacionalista (catalana ara, ja s'entén també) va lligada, igual com en Vicens, però amb més suport documental, a la idea que el «provincialisme» és, al Vuit-cents, un concepte nou i fins i tot una realitat nova. I jo no sé veure res, en aquests anys, que la justifiqui, aquesta idea. L'amor a la província és tan vell com la província mateixa, és a dir com la incorporació del «Principat i els seus Comtats», segons la tradicional fórmula, a la monarquia espanyola, i es manifesta sobretot,

exactament com a qualsevol altra província semblant en qualsevol altra monarquia «composta», com a Bretanya o Bohèmia o el País de Gal·les (un altre «principat», per cert) o allà on sigui, en una rastellera de llibres erudits que, des del segle XVI fins al XIX, n'exposen les «antiguitats» i en celebren les «grandeses». Quant a la idea que aquest amor podia esdevenir excessiu i, imposant-se a les superiors obligacions de la lleialtat deguda a la monarquia o la nació, ser contrari a l'interès general d'aquestes, no se'n deia potser «provincialisme», però era ben inequívocament formulada amb altres mots. Francesc Romà i Rosell, per exemple, el 1768, s'hi referia amb l'expressió «las parcialidades de las provincias», que obstaculitzaven «la grande obra de enlazar[las] sinceramente».¹⁸

Quan l'incipient estat-nació espanyol va començar, en 1812, el llarg i complicat procés d'organitzar-se i dotar-se d'una nova, «racional», divisió administrativa (procés que, com és prou sabut, no es tancaria fins al 1851), en comptes d'inventar-se un terme *ad hoc*, com havien fet els francesos, va estimar-se més de donar un sentit nou a un de vell, el mot «província». D'aquí la fàcil caiguda dins el parany de l'anacronisme.¹⁹ Però les noves províncies van trigar molt a consolidar-se i el mateix va passar amb el «provinciaisme». Mentrestant, com hem pogut veure, el vell concepte de «provinciaisme» va continuar ben viu i eixerit. I ho va fer perquè també la realitat que anomenava continuava viva, si més no com a una possible amenaça o una no totalment impensable temptació. No m'he dedicat a buscar el mot mateix als documents del període 1808-1814, el crucial en el naixement de la nació espanyola, però tant «província» com «provincial» hi apareixen amb freqüència, sempre amb el vell significat, referits a les parts constituents de la «monarquia composta» espanyola —bé que sempre també per tal de cridar-ne a la unió i a la integració dins la nova nació, com per exemple al memorial del 28 de maig de 1809 del tinent coronel Milans del Bosch a la Junta Superior dita, justament, «Provincial»: «no debe haber distinción de provincias, todas reunidas deben formar una sola qual es España; una es la causa que hemos

18. *Las señales de la felicidad de España y medios de hacerlas eficaces*. Estudi preliminar d'Ernest Lluch. Barcelona: Alta Fulla, 1989, p. 301-304.

19. Ho ha assenyalat també FERNÁNDEZ SEBASTIÁN. «*Provincia y nación...*», p. 13 i 17-20 (i vegeu tot l'article per a la qüestió en general).

abrazado y a ella deben reunirse las voluntades de todo Español». ²⁰ En els debats de les Corts gaditanes, en canvi, «provincialismo» ja fa la seva aparició, no encara denunciat com un concepte deturpat per una deliberada manipulació ideològica, sinó usat al contrari en el seu sentit propi, i primer, per tal d'anomenar una perillosa realitat (l'excessiu i abusivament parcial amor a la «provincia») que cal combatre. ²¹ Així el tornem a trobar, repetidament, en documents del Trienni, com ara aquest informe de 1822 de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País a la Diputación Provincial: «Si el catalán, por ejemplo, puede obligar al castellano a que reciba sus manufacturas mientras no sea manufacturero, éste en cambio hará que aquel reciba sus frutos porque la ley le prohíbe recibirlos del exterior, [y] estrechadas por este medio las relaciones se desterrará el espíritu de provincialismo, mirándose todas las provincias como hermanas.» O com en aquesta representació de la Diputación Provincial de Cataluña a les Cortes, del 16 d'abril de 1821, a propòsit justament del projecte de divisió administrativa de l'estat en «provincias» de la nova mena: «la Diputación reconoce la utilidad de que vaya extinguiéndose todo espíritu de provincialismo y se uniforme en lo posible la opinión y el carácter de todos los españoles.» ²² Als anys 20, doncs, la nació espanyola una era encara en gran part un desideràtum i el «provincialismo», encara un obstacle a la seva realització.

És clar, el que això indica és que la idea que el sentit de la identitat catalana es va perdre en el curs del segle XVIII i no va ser recuperat fins als anys 30 del XIX amb l'emergència del que Bofarull anomenava «catalanismo», la idea soldeviliana de la «desnacionalització» setcentista i la «renacionalització» vuitcentista, és històricament falsa. I no és sols que els catalans no van oblidar ni un segon que eren catalans, que no van oblidar (com haurien pogut fer-ho?) que els més preciosos dels seus privilegis «provincials» els havien estat arrabassats per la

20. *Proyecto del Teniente Coronel Milans a la Junta Superior [Provincial]*, Tarragona, 28 de maig del 1809, citat per Antoni MOLINER I PRADA. *La Catalunya resistent a la dominació francesa (1808-1812)*. Barcelona: Edicions 62, 1989, p. 238.

21. Vegin-se'n exemples a Xavier ARBÓS. *La idea de nació en el primer constitucionalisme espanyol*. Barcelona: Curial, 1986, p. 142-146.

22. Tots dos textos citats per Ramon ARNABAT MATA. *La revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya*. Vic: Eumo Editorial, 2001, p. 174 i 75.

força, que van continuar fent ús escrit freqüent de la seva pròpia llengua (no seria sinó a partir dels anys 30 del Vuit-cents, irònicament, que esdevindrien universalment diglòssics). És que la interpretació tradicional perd completament de vista l'evidència engegadora que, per definició, l'Antic Règim «provincial» va perdurar fins al triomf definitiu, en 1835-1836, de la repetidament frustrada revolució liberal. I la perd de vista perquè recolza, aquesta interpretació, damunt una altra idea anacrònica, la percepció del Decret de Nova Planta del 1716 com un conjunt de mesures «centralitzadores» i «unificadores» a imatge de la constitució dels estats-nacions moderns i no com al que era, la consolidació absolutista — típicament *sui generis*, assistemàtica, poc «racional» — d'una monarquia d'Antic Règim.²³ Oblida que Catalunya no va deixar de ser una «província» d'aquesta monarquia, despullada, sí, de pràcticament tots els seus privilegis, subjecta a moltes de les lleis i a les institucions de govern d'una altra, el regne de Castella, però «província» malgrat tot: el «Principado de Cataluña», tal com constava invariablement en el títol de la seva màxima autoritat *in situ*, el «Capitán General de este Ejército y Principado» o en el de la suprema institució «provincial», la «Real Audiencia del Principado». I de fet, com que a Catalunya el govern constitucional, tot just definitivament restaurat, va estar suspès de manera gairebé ininterrompuda durant una bona trentena d'anys, certs ròssecs del seu estatus d'Antic Règim van persistir força temps després de 1835. Quan Bofarull va escriure el seu article el «provincialismo» era ben difunt — en realitat, mai no havia estat una opció real almenys des de l'època de la guerra contra Napoleó, quan la burgesia catalana en formació va abraçar amb entusiasme la causa del nacionalisme espanyol i totes les altres classes van seguir-la. Però si la cosa era morta, el nom encara l'entenia tothom — i en el seu vell sentit. És per això que a Bofarull no li calia pas ser més explícit.

Bona part d'això que he anat explicant no és pas exactament nou. Josep M. Fradera ja va exposar en *Cultura nacional en una societat dividida* que l'anomenada Renaixença era inseparable del

23. Ho explica molt bé, des de la perspectiva de la història jurídica, Bartolomé CLAVERO. «Revolución científica y servidumbre histórica: en los orígenes de la cuestión foral». Dins: *El código y el fuero. De la cuestión regional en la España contemporánea*. Madrid: Siglo XXI, 1982, p. 41-81, a les p. 53-64.

desenvolupament, a Catalunya, és clar, del nacionalisme espanyol i va encunyar per a referir-s'hi l'expressió «doble patriotisme», que ha rebut general acceptació.²⁴ Aquest èxit universal traïx, em sembla, la principal feblesa, no de la interpretació, però sí de l'exposició, de Fradera, que és que no insisteix prou en el caràcter jeràrquic de la relació entre els dos «patriotismes». Exactament igual com altres regionalismes coetanis, a França, a la Gran Bretanya, a Espanya mateix, el que Bofarull anomenava «catalanisme» era una ideologia que tancava qualsevol tradició viva de «provincialisme» en un corral de típiques tradicions inventades: pintorescos ritus pseudomedievals, una re-inventada llengua medievalitzant, una restringidíssima esfera d'artificioses activitats. Tot plegat, com ja he dit en altres ocasions, un gest purament simbòlic de compensació pel sacrifici del poc que quedava de tradició nacional catalana, del romanent de «provincialisme», damunt l'altar de la nació espanyola i, alhora, un emblema d'identitat i unió per a un *lobby* politicoindustrial regional en la seva competició, amb altres grups d'interessos semblants, pel poder en l'arena de la política nacional espanyola. Deixeu-me acabar, per a il·lustrar-ho i reblar-ne el clau, amb una cita —entre moltes de possibles— extreta del prospecte, del novembre de 1854, del diari *La Corona de Aragón*, diari que ha estat adduït, recentment, com a peça essencial en la transmissió d'un suposat corrent ininterromput de catalanisme, des de l'austriacisme setcentista fins al federalisme i, més ençà, el nacionalisme modern:²⁵ «Por lo demás, no queremos que nuestras palabras se comenten ni se den falsas interpretaciones a nuestros deseos. Nosotros no somos una exigencia, somos un recuerdo; no somos un baluarte, sino una tradición. Nos presentamos sencillamente a pedir el porvenir en nombre de nuestro pasado.»

24. Josep M. FRADERA. *Cultura nacional en una societat dividida*. Barcelona: Curial, 1992.

25. Per exemple, Ernest LLUCH. «El liberalisme foralista al segle XIX: Corona d'Aragó i País Basc». *L'Avenç*, 230 (1998), p. 14-20 i *L'alternativa catalana (1700-1714-1740)*. Vic: Eumo Editorial, 2000, p. 111-112, i Pere ANGUERA. *Els precedents del catalanisme*. Barcelona: Empúries, 2000, p. 249-258 i 269-279. Vegeu, en canvi, Josep-Ramon SEGARRA ESTARELLES. «Liberales y fueristas. El discurso "neofuerista" y el proyecto liberal de nación española (1808-1868)». Dins: FORCADELL ÀLVAREZ i ROMEO MATEO (ed.). *Provincia y nación*, p. 73-99, a les p. 87-92.

Això, pur gest, pura retòrica (al servei d'una política espanyola), i no altra cosa, és el que solem anomenar «Renaixença». La renaixença de debò, amb minúscula, no començaria, i damunt tota una altra base, fins força més tard, fins als anys del Sexenni.